

Мамбеткаalieва П.М., Тентимишев И.У.

**ПЫТКИ: ПОНЯТИЕ И ПРИЗНАКИ ПО УГОЛОВНОМУ
ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВУ КЫРГЫЗСКОЙ РЕСПУБЛИКИ**

Мамбеткаalieва П.М., Тентимишев И.У.

**КЫЙНОО: КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН КЫЛМЫШ-ЖАЗЫК
МЫЙЗАМДАРЫ БОЮНЧА ТҮШҮНҮГҮ ЖАНА БЕЛГИЛЕРИ**

P.M. Mambetkalieva, I.U. Tentimishv

**TORTURE: CONCEPT AND SIGNS UNDER THE CRIMINAL
LEGISLATION OF THE KYRGYZ REPUBLIC**

УДК: 343.255.5(575.2)(04)

Авторлор берилген илимий макалада Кыргыз Республикасынын жазык мыйзамдары боюнча кыйноо түшүнүгүн карашат. Кыйноого жана башка катаал, адамгерчиликсиз же кадыр-баркты басмырлаган мамилени жана жазанын түрлөрүнө каршы конвенцияга ылайык, ошондой эле Кыргыз Республикасы анын катышуучусу болуп саналгандыктан, ушул кылмыш курамы 2019-жылдын 1-январынан тартып колдонууга киргизиле турган Кыргыз Республикасынын жаңы Кылмыш-жаза кодексине 2017-жылдын 2-февралында кабыл алынган долбооруна киргизилген. Ошондой эле авторлор тарабынан кылмыштын бул түрүнө, анын кыскача жазык-укуктук жана криминологиялык мүнөздөмөлөрү, негизги түшүнүгү берилет. Кылмыштын курамы: кылмыш объекти (кыйноо), объективдүү жана субъективдүү тараптардын, кыйноо субъектинин милдеттүү жана факультативдик белгилери боюнча кыйноолордун кыскача талдоосу берилет. Макаланын соңунда авторлор кыйноонун жазык-укуктук мүнөздөмөсүнүн жыйынтыгын чыгарышат.

Негизги сөздөр: кыйноолор, кыйноолорго каршы күрөш, адамдын ден соолугу, соккулар, уруп-согуулар, намыс, кадыр-барк, объект, объективдүү тарап, субъективдүү тарап.

В представленной научной статье авторы рассматривают понятие пыток по уголовному законодательству Кыргызской Республики. Согласно Конвенции против пыток и других жестоких, бесчеловечных и унижающих достоинство видов обращения и наказания, и так как Кыргызская Республика является её участницей, данный состав преступления планируется ввести в новый Уголовный кодекс Кыргызской Республики от 2 февраля 2017 года, который будет введен в действие с 1 января 2019 года. Также авторами дается основное понятие данного вида преступления его краткая уголовно-правовая и криминологическая характеристика. Дается краткий разбор пыток по составу преступления: объекта преступления (пыток), обязательных и факультативных признаков объективной и субъективной стороны, субъекта пыток. В заключении статьи авторы подводят итоги уголовно-правовой характеристики пыток.

Ключевые слова: пытки, борьба с пытками, здоровье человека, удары, побои, честь, достоинство, объект, объективная сторона, субъективная сторона.

In the presented scientific article, the authors consider the concept of torture under the criminal law of the Kyrgyz Republic. According to the Convention against torture and other cruel, inhuman and degrading treatment or punishment, and since the Kyrgyz Republic is a party to it, this crime is planned to be introduced into the new criminal code of the Kyrgyz Republic of February 2, 2017, which will enter into force on January 1, 2019. Also, the authors give the basic concept of this type of crime its brief criminal law and criminological characteristics. The article gives a brief analysis of torture on the crime: the object of the crime (torture), mandatory and optional features of the objective and subjective side, the subject of torture. In conclusion, the authors summarize the criminal-legal characteristics of torture.

Key words: torture, fight against torture, human health, blows, beatings, honor, dignity, object, objective side, subjective side.

Кыйноолорго каршы күрөшүү - эл аралык деңгээлдеги көйгөй. Эл аралык укуктардын да, ошондой эле улуттук укуктук системалардын көпчүлүгү тарабынан да кыйноолорго толугу менен тыюу салынгандыгына карабастан, кыйноону укук тартибин колдоого жана мыйзамдуулукту сактоого жоопкер мамлекеттик органдардын официалдуу кызматкерлеринин өзүлөрү кыйноону токтотушпай, колдонуп келишет.

БУУнун Башкы Ассамблеясы 1984-жылдын 10-декабрындагы 39/46 Резолюциясы менен кыйноолорго жана башка ырайымсыз, адамгерчиликсиз же адамдык касиетти басмырлоочу мамилелердин түрлөрүнө каршы Конвенцияны кабыл алган [1, 72-80-бб.].

2019-жылы кабыл алына турган Кыргыз Республикасынын жаңы Жазык кодексинин долбооруна 143[2] беренени анын жаңы мазмуну менен кабыл алуу каралат. Ушуга жана башка фактыларга байланыштуу кыйноону түшүнүү аппаратын, анын жазык-укуктук, криминологиялык мүнөздөмөсүн жеткиликтүү түшүнө бербөө орун алып, анын натыйжасында кандайдыр бир жүрөксүүнү (коркуу) жана аны иш жүзүнө пай-

далануу менен колдонууну каалабагандык укук коргоочу жана укук колдонуучу органдар гана эмес, түгүл жабырлануучулар менен жалпы эле коопчулук тарабынан да байкалат.

Кыргыз Республикасынын жазык укугу жаатында кыйноонун болуусу анын өз алдынча кылмыш катарында каралып, ага толук тыюу салынуусу эл аралык коомчулук тарабынан шартталат. Мындай акттардын бири болупкыйноого жана башка ырайымсыз жан адамдык касиетти басмырлоочу мамилелер менен жазалоого каршы, Кыргыз Республикасы да катышкан Конвенция эсептелет.

Аталган Конвенцияга ылайык, катуу оорутуу же жанын кыйноо менен анын адеп-ахласына же дене боюна андан же башка бирөөдөн моюнуна алдырууну же кандайдыр бир маалыматты алуу менен ал же башка бир адам тарабынан ишке ашырылган же ишке ашырылды деп иликтелүү менен ошондой эле аны же башка бир адамды коркутуу же мойнуна алууга мажбурлоо, же кандайдыр бир себеп менен кандыйдыр бир мүнөздөгү дискриминацияга негиздөө менен мындай оруттуу же азапка салуу мамлекеттик кызмат абалындагы адамдар тарабынан же анын көкүтүүсү же анын макулдугу, же унчукпаган макулдугу менен ишке ашкан болсо, кыйноо болуп саналат. Кыйноонун мындай аныктамасына мыйзамдуу санкциялардын натыйжасында, алардан болуп каралгыз жагдайда, же капысынан пайда болгон оорутуулар менен азап чегүүлөр кошулбайт.

Кыргыз Республикасынын жаңы Жазык кодексинин 143-беренесинин диспозициясына ылайык кандай гана адамга, кандай гана катуу оорутуу же жанын кыйноо менен анын адеп-ахласына же дене боюна андан же башка бирөөлөрдөн моюнуна алдыруу же кандайдыр бир маалыматты алуу менен ал же башка бир адам тарабынан ишке ашырылган же ишке ашырылды деп шектенүү менен, ошондой эле аны же башка бир адамды коркутуу же моюнуна алууга мажбурлоо же кандайдыр бир себеп менен, кандайдыр бир мүнөздөгү дискриминацияга такап негиздөө менен мындай коркутуу же азапка салуу мамлекеттик кызмат абалындагы адамдар тарабынан, же анын көкүтүүсү, же анын унчукпаган макулдугу менен ишке ашкан болсо, кыйноо болуп саналат.

Кызмат адамдарынын мыйзамдуу аракетинин натыйжасында дене бойго жана психикага келтирилген запкы кыйноо болуп эсептелбейт.

Кыйноо адамдын жана граждандын конституциялык жана башка укуктарына каршы кел-

ген кылмыштарга жатат. Демек, каралуучу кылмыштын объектиси болуп адамдын жана жарандын кыйноолорго кириптер болбостугу эсептелет.

Кыргыз Республикасынын Конституциясынын экинчи бөлүмүнүн 1-пунктунун 4-бөлүгүнүн 20-беренесинде камтылган адамдын жана граждандын укуктары менен адам эркиндиги деген 2-бөлүмүндө эч бир адам кыйноого, зордоого, же башка бир каардуу же адамдын аброюн басмырлоочу мамилеге же жасаланууга тийиш эмес [3, 7-9-бб.]

Ошол эле учурда, адамдын жазыктык укуктук коргоонун проблемалары кылдат изилденүүгө татыктуу. Бул КР КЖКнун долбоорундагы 143-беренедө каралгандай кылмыштын тутумундагы айрым элементтерди талдоо жагына да тийиштүү. Эң биринчи кезекте бул кылмыштын объектисине көңүл буруу абзел.

КР КЖК долбоорундагы Өзгөчө бөлүгүндө 143-берененин орун алгандыгынан эле ой жүгүртсөк бул кылмыштын тектик объектиси болуп адамдын өмүрү менен ден соолугу, ал эми видовой көрүнөө объектисине – ден соолугу кирерин байкоого болот.

Бул кылмыштын объектисин аныктоо маселеси бир топ эле татаал, анткени зыян келтирүүнүн кооптуулугу же бир эле мезгилде адамдын жай турмушундагы жашоо ыргагынын бир топ негиздерине зыяны тиет жана мындай кылмыштан жазыктык-укуктук жактан коргоого алууну талап этет:

- адамдын ден соолугу;
- жеке коопсуздугу (дене боюна, адеп-ахлагына);
- адамдын ар намысы

кыйноонун объективдүү жагынан карасак ал уруп-сабоо, кыйноо же башка бир зордоо аракеттери менен мүнөздөлөт. Аталган аракеттерди туура түшүнүү жана ал кол салып жаткан объекти аныктоо үчүн. Саналып өтүлгөн ар бир элементтин мазмунун аныктоо зарыл.

Соттук-медициналык эрежелерге ылайык денеге келтирилген зыяндардын оорчулугунун даражасын аныктоодо уруп-сабоо өзгөчө деле түрдө болорлугун аныктоо анча деле кыйындыкты жарата албайт. Ал бир нече кайталап ургандык менен мүнөздөлөт. Эгерде сабалгандан кийин жабырлануучунун денесинде жаракаттар калагн болсо, ошол белгилер боюнча алардын оорчулугунун даражасын аныктайт. Эгерде жабырлануучунун денесинде уруп-сабоонун эч кандай белгилери калбаса, соттук-медициналык эксперт жаракат келтирүүнүн объек-

тивдүү белгилери калбагандыгын, алардын табылгандыгын белгилөө менен дене-боюна келтирилген зыянын (жаракаттын) деңгээлин аныктайт. Эгерде жабырланган адамдын денесинде жаракат бар болсо (көгөргөн, кан уюган, анча чоң эмес жаракат эмгекке жарамдуулугун убактылуу же анча көп эмес убакытка туруктуу жоготкондо), бул белгиленген жаракаттар жеңил жаракаттар деп бааланат, себеби, эмгекке жаракаттуулугун аз убакытка жоготуп, ал алты күндөн ашык эмес убакытка созулат.

Мындан тышкары КР КЖКнин долбоорундагы 143-беренесинин диспозициясында башкадагы чордоо аракеттери көрсөтүлөт. Муну менен бирге мыйзам чыгаруучу кандай гана зордоо аракети жөнүндө жалпысынан же бир жолу гана жасалган зордоо аракети жөнүндө сөз кылбастан, белгилүү бир башка аракеттер жөнүндө айтат. Бирок, мындай аракеттер адамдын ден соолугуна эч кандай зыян келтирбестен, анын дене боюна оорутуу, же кыйналууга (дене боюна же моралдык жактан) алып келсе, мындай учурда кылмыштык-укуктук коргоонун объектиси болуп адамдын инсандык-өздүк кол тийбестиги каралат.

Адамдын өмүрүнө жана ден соолугу үчүн коркунучтуу зордоо аракеттери: денеге жеңил жаракат келтирүү – анын ден соолугун кыска мөөнөткө бузат же ишке жөндөмдүүлүгүнөн кыска мөөнөткө ажыратат, денеге орто оордуктагы же оор залал келтирүү, ошондой эле аталган натыйжага алып келүүчү, жасалып жаткан адамдын өмүрү менен ден соолугу үчүн коркунучтуу болгон башка зордоо аракеттери. Мындай акыркы белгиленген кыйноолорго адамдын эсин оодарууга алып келген же катуу уруп кыйноого алуу, муунтуу же бийиктиктен жерге таштап жиберүү, электрошокту, курал-жаракты, атайын аспап-жабдууларды колдонуу. Адамдын өүрү менен ден-соолугуна коркунучтуу зордук аракеттери деген түшүнүк менен денеге жеңил залал келтирүү менен анын ден соолугункыска мөөнөткө бузуу жана ишке жөндөмдүүлүгүн кыска мөөнөткө ажыратуу, ошондой эле ал кыйноону салып жаткан учурда адам үчүн коркунучтуу болбогон (уруу-муштоо, сабоо, эркиндигине аз убакытка чек коюу) зордоо аракеттерин түшүнөбүз.

Жогорудагыларды эске алуу менен кыйноонун объектиси болуп эмне саналат деген суроо пайда болот. Жогоруда көрсөтүлгөндөй бул кылмышта адамды кылмыштык-укуктук коргоонун бир нече жагынан келтирилип анын жыргап

жашоосуна кедергисин тийгизгендик байкалат. Алсак:

- жеке коопсуздугуна (дене боюна, адеп-ахлагына);
- инсандык кадыр-баркы менен адамдын сапатына.

Юридикалык жагынан алып караганда адамдын жеке коопсуздугу деген анын жашоо үчүн маанилүү болгон касиетинин тышкы жана ички коркунучтардан сактоону көздөйт.

Адамдын жеке коопсуздугу жеке кишинин жашосуна мыйзамсыз, мажбурлоочу аракеттер болбостон, анын дене бой жагынан эркин болуусу [4, 246-б.]

Жеке коопсуздук түшүнүгүнө адамдын арнамысы менен кадыр-баркын коргоо, б.а. анын инсандык баалуулугун кемитүүчү аракеттердин мыйзамсыз ишке ашырылуусуна башка адамдардын кийлигишүүсүнө жол бере бербөө.

Адамдын кадыр-баркы менен арнамысы өз ара байланыштуу тышкы жана ички критерийлер инсандык касиет-моралдык жагынан баалоо жана ошол элемезгилде, эң маанилүү адеп-ахлактык жыргалчылык, адамдан бөлүп кароого болбой турган касиет, ошондуктан адамдын адамдыгын айгинелөөчү касиет. Кадыр-барк, арнамыс түшүнүктөрү жоопкерчиликтин түйшүктүү кырдаалын аныктоодо керек болуучу, мисалы, өзгөчө кыйноону жабырлануучунун башына түшүргөн учурларда өзгөчө касиетке ээ болот.

Кыйноонун түздөн-түз объектиси катары жүрүүчү жана ага келтирилүүчү зыянын мүнөзүнө салыштырмалуу талдоо жүргүзсөк адамга керек болуучу же андан айрып бөлүп алууга болбой турган анын касиеттери же кадыр-баркы менен адеп-ахлактык баалуулуктары кыйноонун түздөн-түз объектиси болот деген жыынтык чыгат. Адамдын инсандык абалына кол салуу бул жерде кошумча объект болуп эсептелет. Кыйноо учурунда бул объектке негизги объект менен бирге бирдей эле кол салынат. Адамга кол тийбестик анын кадимкидей жашоосунун шарты болуп эсептелет. Кыйноонун түздөн-түз факультативдик объектиси башкача айтканда кандай гана кыйноо кылмышы болбосун ага зыян келтирилүүчү объекти болуп адамдын ден-соолугу дайыма жабыркайт. Эгерде адамга мындай зыян келтирилген болсо, анын максаты жабырлануучуну анын эркинен тышкары аракеттерди жасоого мажбурлоо, ал эми кыйноонун багыты – түздөн түз гана анын денесин оорутуу, дене боюна же моралдык жактан кыйналууга алып келүү, бирок денесине залал келтирүү эмес,

болгондуктан, күнөөкөрдүн аракетин КРКЖКнин долбоорундагы 143-берене боюнча бүтүндөй тутуму менен адамдын ден соолугуна зыян келтирүү деп кароо керек.

Кыйноого алынган адамдын кадыр-баркы менен адеп-ахлагы кошумча объект болот, ал эми адис тарабынан колдонулган кыйноодо жабырлануучунун ден соолугу менен өмүрү кошумча объект деп эсептелет.

Кылмыштын объективдүү жагы аракет же аракетсиздиктен турат. Аракет адамга дене боюнча жана психикалык жагынан азап салуу, ал эми аракетсиздик болсо, адамга анын дене боюна жана психикалык азап тартууну унчукпаган макулдук бергени аракетсиздик болот. Кылмыштын (адис тарабынан ишке ашкан) составы орто оорчулуктагы жана оор зыянды адамдын өмүрүнө келтирүү, ошондой эле курамдыкты байкоосуздан же кылдат болбогондуктан өлтүрүп алууну камтыйт, бул жерде жосундун коомдук коркунучтуу натыйжанын келип чыгуусу менен ал ишке күнөлүү адамдын кылыгынын ортосунда себептүү байланыштын болуусу тийиш.

Кылмыш субъективдүү жагынан арам ойдун болуусунан (туздөн түз – күнөөкөр адам бул аракетинин коомдук коркунучтуу экендигин, андан акыр түбү келип чыгуучу татаалдашуу болорун да билип туруп ушул кадамга баруу же кыйыр түрдө – күнөөкөр тарабынан жасалып жаткан аракетинен келип чыгуучу коомдук коркунучтун болорлугун сезген учурда, ал аракетин келип чыгуучу коомдук коркунучтун болорлугун сезип туруп, ошол эле мезгилде андай коомдук коркунучтун келип чыгуусун каалоосу жок болуп, бирок алардын болуусуна аң сезими менен жол берүү менен аларга жүрнаны мамиле жасоо менен), ошондой эле жабырлануучуну байкабастык менен өлтүрүп алгандан мүнөздөлөт.

Кыйноонун субъективдүү тарабынан белгиси сөзсүз түрдө максаттын болушунда. Кыйноо кыйналуучудан же башка бир адамдан кандайдыр бир мааламатты же моюндоону алуу же ал

шектүү делинип жаткан иш боюнча аны жаза-лоо, ошондой эле опузалап коркутуу же аны же башка бир адамды кандай гана болбосун бир себеп менен кайсы бир мүнөздөгү дискриминацияга негизделген максат менен ишке аша. Шылтоосу (мотиви) ар түрдүү болуусу мүмкүн.

Кыйноонун субъекти – атайын кызмат адамы. Ал тергөөчү; алгачкы териштирүүнү жүргүзүүчү кызматкер, же кызмат адамы же ал билип туруп жумшаган, же анын унчукпаган макулдугу менен же шыкактоосу менен бул ишке барган он алты жаш курагына жетилген адам.

Ошентип, кыйноо – бул коомдук коркунучтуу жосун, ал адамдын эркинин эркиндигин басмырлоо үчүн ага дене боюна жана жан-дүйнөсүнө жабыркоо, кыйналуу алып келүү менен аны кандайдыр бир аракеттерге барууга же баш тартууга мажбурлоо, маалыматты берүү же коркутуп-үркүтүү, басмырлоо же дискриминациялоо кыйноонун коомдук коркунучу адамдык кол тийбестигин, анын коопсуздугун бузуу жана адамдын эрктик суверенитетине арамзалык менен кийгилишүүдө турат. Акыркы айтылгандардан адамдын ушундай көз карандысыздыгы менен кол тийбестигин, алар сакталган учурда адам өзүн өзү алып жүрүүнү, ал эмнени жасоосу же эмнени жасабоосу, өзүндө маалымат болсо аны айтуусу же жашыруун кармоосун же маалыматтын жок экендиги өзү өз алдынча чечүүгө акылуу.

Адабияттар:

1. Гинзбург А.Я. Вестник права Республики Казахстан «Зангер», №3. - С. 72-80, 2009.
2. 2017-ж. 2-февралынан Кыргыз Республикасынын Кылмыш-жаза кодекси №19 (2019-жылдын 1-январынан тартып колдонууга киргизилет).
3. Кыргыз Республикасынын Конституциясы (2010. 27 июнунда референдум менен кабыл аланган (бүткүл элдик добуш берүү)) Бишкек 2010-ж. 2016-ж. 28-декабрында №218 Мыйзамынын редакциясына ылайык.
4. Международные акты о правах человека: Сборник документов. - М: НОРМА-ИНФРА, 1999. - С. 721.

Рецензент: к.ю.н., доцент Бузурманкулов Б.Ж.